

SZABADSÁG ÉS SZERELEM BELLA ISTVÁN KÖLTÉSZETÉBEN

A címben két olyan fogalmat jelöltem meg, amelyek mindegyike különös helyet foglal el a magyar költészetben, és persze az egész magyar irodalomban is. Természetesen Petőfi Sándor híres sorai jutnak elsősorban az eszünkbe ezzel kapcsolatban, de az is igaz, hogy akár Balassi Bálint, akár Ady Endre vagy éppenséggel József Attila verseskönyveit lapozzuk föl, bőséggel találhatunk idevágó költeményeket.

Így vagyunk a hetven esztendővel ezelőtt született, és négy esztendeje halott kiváló Kossuth-díjas költő, Bella István esetében is. Egyfelől azok közé tartozik, akik a fent említett elődök útját járták és járják, valamint a szabadság és a szerelem tárgykörében sok művet alkottak. Ám azt is hozzátehetjük, hogy neki is sikerült a megújítás, a hagyományra épülő korszerű forma és tartalom szintézise. És az is a teljes igazsághoz tartozik, hogy például a szabadság korlátozásával is korán szembe találta magát, hiszen székesfehérvári gimnazista korában élte át 1956 élményét, annak tragikus végével együtt. Ám később, a hatvanas években, a budapesti egyetemi korszakban is meg kellett tapasztalnia a szabadságellenes erők térnyerését, hiszen a többek között általa szerkesztett *Tiszta szívvel* című antológia nem működhetett sokáig. (Hasonló címmel jelent meg egy kiadvány 1956 forradalmas napjaiban is.)

Aztán költészete gyors kibontakozásának éveiben számos olyan mű hagyta el szellemi műhelyét, amelyek mindegyike ide sorolható. Első kötetében, a *Szaggatott világban* olvashatjuk például *Csak aki olyan fiatal...* kezdetű versét, ilyen sorokkal: „Csak aki olyan tiszta már, / hogy a levegőn átverődik, / húsz évén, táltos paripán / rugaszkodik tágas mezőig...” Minden egyes szava, jelzése az ifjú szabadság- és tisztaságvágyat árasztja, a végtelenség ígéretével. Szinte perzselő forradalmi tűzről is beszélhetünk ennek a versnek kapcsán, és közben összeköti vágyait és lendületét a századdal, és mindezt azért, hogy: „elfogadhasson fiának”. És már ekkor szépen egészíti ki a szabadságverseket a költő korai szerelmi lírája. Nem kétséges, hogy számára is összetartozó érzések és fogalmak ezek, hiszen jól tudja, hogy a szerelemben például alapvetően átélheti az ember a szabadságot, legalábbis ideális esetben. Mindkét fogalom olyan értéket takar, amelynek mindegyike segítségével válhat az ember igazi teremtő lényé.

Ezek a korai szerelmes versek persze még különböznek a későbbiekétől, legfőképpen a Szeretkezéseink-féle korszakalkotó művektől. És rögtön illesszünk ide egy interjúrészletet Bella Istvántól, 1997-ből: „Én mindenképpen a szabadságot kerestem és találtam meg a szerelemben... Az én nemzedékem az első, amely szabadon áldozhat a szerelemnek, ennek óriási erényei mellett – tiszta, kötetlen, szép kapcsolatok – hátrányai is voltak: a túlzott szabadosság, a szerelem nélküli szexualitás, a korai házasságkötések és a mindezekből fakadó rengeteg válás.” Az idézetnek a mi szempontunkból főleg az első része fontos, bár nagyon érdekes (és változatlanul időszerű) a szociológiai jellegű folytatás is.

Verseiben pedig a bizonyosság, az ifúság láza és a meghittség együtt vannak jelen, dalban és szabadabban szárnyaló versben egyaránt. Egy jellegzetes korai példa: „Egyszer majd elmegyek hozzád / megmelegítem az ágyad / mellemmel búvok melledhez / s nem jövök el soha többé.” (*Dal*) Hasonlókat mondhatunk a *Maradj velem* vagy az *Elmegyek én is...* és a *Szerelmes vers* esetében is. Dalaira fölfigyeltek a zenészek is, például Dinnyés József daltulajdonos, akinek emlékezetes megzenésítései közé tartozik Bella *Szebbnek születtél* című verse.

Mindezek a vonások fölfedezhetők *Az ifúság múzeuma* című kötetben is. Ekkori hangjára teljességgel igaz az irodalomtörténész Vasy Géza megállapítása: „...hitélet képalkotásainak ereje, a képi és gondolati anyag szerencsés összhangja adja.” Így van ez szabadság és szerelem tárgyú verseiben is. Tárgyunk szempontjából a *Márta* című ciklus a legegységesebb mind tematikailag, mind esztétikailag ebben a kötetben. Itt már jól látszik, hogy Bella István szerelmi költészete szervesen épül rá a Balassi Bálinttól József Attiláig terjedő fejlődési vonalra. Nem robbantja szét a kereteket, többször dalformában vall a gyönyörű érzésről, másutt áradó vallomást kapunk tőle. A nő a természet részeként jelenik meg ezekben a versekben, az ember együtt létezik és lélegzik a növény- és állatvilággal. Az egész sorozat azt érzékelteti, hogy az ember legnagyobb élménye a szerelem, amely lelkileg-szemléleg-testileg építi a személyiséget. A mindenre ható, mindent átalakító minőség így jelenik meg például

a *Hegedűben*: „Ahogy a fűbe lehasalt, / s levette szemüvegét, / körbe, mint középkori lant, / megpendült füvenként a rétet.” Ahogy Szokolczay Lajos, az életmű kiváló ismerője látja: „Bellánál maga a világmindenség muzsikál.” Fokozottan így van ez azokban a versekben, amelyekben a szabadság és a szerelem harmóniájáról beszélhetünk.

Mindezek az értékek jól fölismerhetők a hatvanas évek hangulatában fogant művekben, a Hetek és a Kilencek egész szellemiségében, helyenként forradalmas lendületében. Bella István *Mint a világ* című versében például ilyen sorokat találunk: „Nem pusztulni sosem, amíg beszél a tested, / lélegzik a szád, élni forradalomban...”. S a befejezésben: „Vérátömlesztést, világ! Ti zuhogjatok / ereimbe rétek, jövőző proletárok.” Vannak ilyen, az intim közeget és a tágabb értelemben vett kollektivitást megfogalmazó művek, de akadnak szép számmal olyanok is, amelyekben a két ember kapcsolatának meghittségét és melegségét ragadja meg. A harsány indulat épp úgy jellemzi, mint a meditatív jellegű kicsengés. A jelenidejűség, a legjobb értelemben vett korszerűség átítatja szinte minden versét. Formailag is széles a skála: szonettet éppen úgy találunk ebben a pályaszakaszban, mint dalt vagy szabadabb formájú alkotásokat.

S aztán a *Hetedik kavics* című kötet hoz újabb fordulatot Bella István költői pályáján. Tárgyunk szempontjából elsősorban a *Szeretkezéseink* című verssel, ami később egy másik kötet címében is megjelenik majd. A kritika szerint ez az egyik legfontosabb Bella-mű, valódi antológiadarab és hivatkozási pont. A költőtárs Ágh István épp úgy a magyar líra kiemelkedő darabjának látja, mint például Alföldy Jenő, Pomogáts Béla, Kabdebó Lóránt vagy Koczkás Sándor, hogy csak néhány kiváló irodalomtörténészt és kritikust említsünk. Az érzéki valóság és a révület végigvonul a költemény szerkezetén, a viharzó érzések tökéletes nyelvi formában jutnak kifejezésre. Az akusztikus, hangtani elemeknek különös szerep jut, és mint a francia szimbolista költőknél vagy éppen Kosztolányi Dezsőnél és más Nyugathoz tartozó poétáknál, szinte önálló életre kelnek a magánhangzók, anélkül, hogy egyébként önálló jelentéssel bírnának. Egyrészt eredeti hangulatuk van, másrészt szépen illusztrálják a szerelem csodájának leírását. Az érzéki valóság és a révület tudatlanságát. Itt is él Bella István a rá oly annyira jellemző nyelverteremtés erejével: „a kéklés csak églene”, „a ködlés csak ködlene”, stb. József Attila *Ódájának* versteremtési útját járja a költőutód, leírja a testiség és a lelkeség tökéletes harmóniáját. Az egész mindenséget hatja át a szerelem, föltáruznak a titkok, az anyagi világot is átminősíti a szerelem érzése és átélt valósága. Sőt, még tágabb összefüggések is szóba kerülnek, hiszen: „a történelemben zárva vétkezel.” A beteljesült és az ember életében, gondolataiban állandósult szerelem ódái szárnyalású műve a *Szeretkezéseink*.

A legnemesebb értelemben vett játékoság is sajátja ugyanakkor Bella István költészetének. Ez is a szabadság része, és tulajdonképpen az imént idézett *Szeretkezéseink* szintén példázza a nyelvi játék lehetőségeit. Másfajta, akár a groteszkig is elmenő kísérlet sem idegen azonban tőle. Köztudott volt róla, hogy imádta a sakkot, és nem vitás, hogy idevágó a tárgyunkhoz leginkább kötődő Petőfi-sorolytén „kifacsarása”: „Szabadság, szerelem! / e2 kell nekem.” De a Kosztolányi Dezső által legszebbnek tartott Petőfi-sor sem ússza meg Bella játékos kedvét. Így tördeli ugyanis szét, és egyben új, fanyar jelentést is kölcsönöz ezáltal a *Szeptember végén* kulcsmondatának: „El hulla! Virág! El iram! Lik az élet.” (*A legszebb verssor*)

Igen, az ilyen példák a költői szabadság tárgykörébe tartoznak. A zseniális szójáték mellett van azért itt egy jó adag bölcseledő hajlam is, vagy úgy is mondhatjuk, hogy kaján vigyor, különös szembenézés a sorssal... S ha már az önfelédly nyelvi játéknál tartunk: az *Élet és Irodalomhoz* kötődő munka sem marad említetlen, hiszen a *V. I. sör- és sörverse* imígyen hangzik: „Itt hasal a / Vánca / hasa / hánca. // Inkább volt / tűnődő findza, / mint hát-folt: / másba / ütődő / lándzsa.” Az ismert és szellemes publicista-szerkesztő ezúttal a baráti célpont, igazolva egyebek között újfent Bella István ilyesfajta értékeit. Meg hát azt, hogy az igazán szabad ember a játékban is ki tud teljesedni, és ebben a tekintetben is József Attila a legjobb példa, akkor is, ha az ő szabadságának is megvoltak az evilági korlátai. Ám a szabadságot szülő rendről is ejthetnénk néhány szót...

Természetesen Bella István pályáján és életében is megvoltak ezek a korlátok, hiszen egy alapvetően nem a szabadságra épülő kor adatott meg neki. Ezért is különösen döbbenetesek azok a művei, amelyekben éppen a szabadság hiányáról szól. Gondoljunk csak 1991-es verseskötetére, az *Arccal a földnek* maradandó darabjaira. A címadó versben a tragikum és a sorsösszegzés emlékezetes ötvözetét alkotja meg költőnk, és mindeközben nem mond le az örökkévalóságba vetett hitről sem. „Mert ragyog örökön örökké / földdel teli szívem helyén / napvilág-halhatatlan rögökké / fényesedett emberremény...” A mottó egyébként Zrínyi Miklóstól származik („Mindenütt felyül az ég, a föld lészen az alsó.”), ám már a nyitó versszak egészen másfajta képzettársításra ad

lehetőséget: „Arccal a földnek, ahogy éltem, / élek, élő, a föld alatt, / fekete kátránypapír-éjben, / hol nem megy le, s nem kel fel a nap.” Egyértelmű az utalás az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírjaira, akiket megalázó módon hantoltak el gyilkosaik: arccal lefelé feküdtek első sírjukban.

A szabadság hiányát tehát lehet így is ábrázolni. Másutt meg a szerelem hiányáról is szól eképpen: „Nélküled nem is én vagyok / Csak valaki lézeng helyemben” – olvashatjuk a *Nélküled* című versben. Másutt meg a hiányvesztésével szegezi neki a kérést: „...ne hagyj földre hullni, szeress engem!” – írja az *Esik a hóban*.

Elmondhatjuk tehát, hogy Bella István költői pályáján végig vonul a szabadság és a szerelem gondolata, gyakran egymást átölelve, egymást kiegészítve. Azt sugallja ezáltal a kiváló poéta, hogy e két fogalom tartalma nélkül az emberi létezés értelmetlen és elképzelhetetlen. Ha egyik is hiányzik, annak tragikus következményei lehetnek az ember életében. S a lélektől lélekig ható költői szó gyönyörűen vall ezekről az igazságokról.

